

Погуц Максим Леонідович,

здобувач PhD

за спеціальністю 031 «релігієзнавство» кафедри теорії

та історії культури філософського факультету

Національного університету імені Івана Франка

orcid.org/0009-0005-3491-7233

maksympohuts@lnu.edu.ua

РЕЛІГІЙНА АКСІОЛОГІЯ КАТОЛИЦИЗМУ: АНАЛІЗ КОНСЕРВАТИВНИХ ТА ЛІБЕРАЛЬНИХ ПОГЛЯДІВ

У статті з'ясовано релігійно-філософський та морально-етичний аспект аксіології, як одного з найважливіших напрямків філософії, що фактично визначає соціальний та культурний напрямок сьогодення. Визначено поняття “релігійна аксіологія” та “релігійна цінність”; детально проаналізовано вплив Другого Ватиканського Собору (1962–1965); праці чотирьох понтифіків сучасності; з'ясовано, які саме цінності проповідує нинішня католицька церква; та здійснено їхнє переосмислення. Автор даної статті пропонує нові підходи до вирішення аксіологічних питань, поставлені релігійно-культурною кризою сьогодення, й особливої уваги буде приділено проблематиці дискримінації людини за різними ознаками (раса, стать, вік, національність), що в подальшому матиме перспективу практичного втілення.

Ключові слова: католицизм, цінності, аксіологія, консерватизм, лібералізм, дискримінація, плюралізм.

Poguts Maksym,

PhD candidate

in specialty 031 “Religious Studies” of the Department of Theory

and History of Culture, Faculty of Philosophy

Ivan Franko National University

orcid.org/0009-0005-3491-7233

maksympohuts@lnu.edu.ua

THE RELIGIOUS AXIOLOGY OF CATHOLICISM: ANALYSIS OF CONSERVATIVE AND LIBERAL VIEWS

The article clarifies the religious-philosophical and moral-ethical aspect of axiology, as one of the most important directions of philosophy, which actually determines the social and cultural direction of today. The concept of "religious axiology" is defined; the works of four modern pontiffs were analyzed in detail; it has been clarified what exactly the values are preached by the current Catholic Church; and their rethinking was carried out. The author of this article propose new approaches to the solution of axiological issues posed by the current religious and cultural crisis, and special attention will be paid to the problem of discrimination of a person on various grounds (race, gender, age, nationality), which will have the prospect of practical implementation in the future.

Key words: catholicism, axiology, opinions, conservatism, liberalism, values, discrimination, pluralism.

Актуальність теми дослідження. Культура, як і філософські вчення, протягом усієї історії людства ґрунтується на таких засадах, як онтологія (буття), гносеологія (пізнання) та аксіологія (цінності), кожна з яких переважає над іншими у певний історичний період в залежності від викликів, що постають перед суспільством. Наприклад, від Античності до епохи Просвітництва домінуючими були онтологічні знання; а в новітній історії, коли основні акценти були зміщені на проблеми людини, гуманізму та її життя загалом, більш актуальними стали гносеологічні та екзистенційні концепції; останні стали особливо важливими хоча б тому, що російсько-українська війна є нічим іншим, як конфліктом цінностей. Нинішній етап історії філософії, зокрема й релігійному (у дискурсі якої й розглядатиметься ця проблематика у даному дослідженні) можна потрактувати, саме як «аксіологічний період»; найважливіший та найбільш вирішальний період у існуванні людства загалом. Релігійна аксіологія є концепцією того, які цінності повинні превалювати у світогляді кожної людини із релігійної точки зору та, здебільшого, у релігійній площині [6]. Але у випадку з католицизмом; особливо, на сучасному етапі його розвитку, дослідники звертаються до «загальнолюдських» цінностей, що притаманні й тій частині населення Землі, що віддалена від будь яких вірувань; власне, сама назва «католицизм», що в перекладі з латини означає «всеохопний», “вселенський”, що вже свідчить про особливу роль даного напрямку християнства у світовій культурі. Так філософи й богослови, що творили й проповідували у католицькій парадигмі, мали абсолютно різноманітні погляди; в багатьох випадках, навіть антагоністичними як один до одного, так і до самого християнства, як такого. Наприклад, основною цінністю, згідно вчення Тертуліана була віра, яка жодним чином немає взаємодіяти з розумом; а точніше, раціональним мисленням; Томас Мор у своїй праці «Утопія» продовжував ідею Платона про ізольоване від світу суспільство та ліквідацію приватної власності та свободи особистості, як найбільш правильний та стабільний розвиток людства, що згодом знайшло підтримку в авторитарних режимах; а Романо Гвардіні був головним критиком масової культури, та, цілому, напрямку, в якому рухається людство й донині. На сьогоднішній

день, думка католицької церкви грає неостанню роль у формуванні світогляду сучасної людини; на підсвідомому рівні людина сприймає певні ціннісні орієнтири; часом навіть не здогадуючись про їх джерело; католицизм апелює до свідомості людей із різними поглядами і модернізується під стандарти часу; в результаті чого і має 1,8 млрд послідовників в усьому світі.

Метою роботи є аналіз поглядів представників католицької богословської традиції. Основним результатом роботи є створення власної концепції вирішення таких проблем, як переосмислення загальнолюдських цінностей та мінімізації дискримінаційних проявів, які в подальшому мають перспективу бути втіленими у практичній площині. Для реалізації поставленої мети було виконано наступні **завдання**: з’ясовано сутність поняття “релігійної аксіології”; проаналізовано основні положення документів Другого Ватиканського Собору, в яких розглядаються позиція Католицької Церкви у ставленні до вище зазначеної проблеми; досліджено праці римських понтифіків сучасності: Івана Павла II, Бенедикта XVI, Франциска та Лева XIV.

Аналіз джерел і наукових досліджень. Основними джерелами, на яких акцентувалася увага при дослідженні даної проблематики, є праці, безпосередньо, самих Римських понтифіків кінця XX-початку XXI ст, а саме: “Любов у правді” Рацінгера Йосифа, або Бенедикта XVI [8]; та “На Небі і на Землі” [1] Папи Франциска для кращого розуміння їхнього тлумачення віри, цінностей які вони проповідують; та поглядів на ті чи інші актуальні явища у сучасному світі. Говорячи про сучасний стан католицької церкви, неможливо оминати таку важливу подію, як Другий Ватиканський Собор 1961–1965 років, де, фактично й було затверджено подальший напрямок розвитку цієї всеохопної релігійної течії, саме тому проаналізовано чотири основні затверджені Ватиканом конституції: “Gaudium et Spes” [13], “Dei Verbum” [11], “Lumen Gentium” [15]. та “Sacrosanctum Concilium” [17]. Особливої уваги заслуговують дві праці О. Гавелі з кафедри філософії Національного університету біоресурсів і природокористування України: «Християнські цінності як змістоутворюючий чинник духовно-морального життя сучасної людини: релігійно-філософський аналіз» (2018)

[5] та «Аксіологія християнства як складова сенсу сучасної молоді: релігійно-філософський аналіз» (2019) [4], в яких важливу роль у дослідженні цих питань відіграли соціологічні дослідження та герменевтика. Питання про світську та релігійну аксіологію розглядала представниця Київського університету імені Бориса Грінченка С. А. Хрипко в цілій серії наукових праць: «Ціннісні акценти духовно-творчих тенденцій освітньої культури сучасної України» (2011) [10], «Духовно-релігійні вияви української ментальності» (2003), «Аксіологія освіти в полі міждисциплінарного дискурсу: ціннісне, ментальне, наукове» (2009) [9]; Назаренко Ю.А. НПУ імені Михайла Драгоманова у роботі «Аксіологія релігійно-освітнього дискурсу» [6]; Г.В. Пирог з Житомирського державного університету імені Івана Франка у праці «Ціннісний характер релігії (аксіологічний аналіз християнства)» [7] та ін.

Методологія. Говорячи про релігійні цінності, слід враховувати, що дослідження однозначно не можуть бути абсолютно нейтральними. Зокрема тому, що певні релігійні догмати розглядатимуться з абсолютно різних позицій, особливо якщо це стосується питань дискримінації, яким у статті буде приділено багато уваги, як одному з найбільш дискусійних, і які вимагають негайного вирішення для збереження та подальший розвиток людської культури. Тому, окрім загальнодисциплінарних методів дослідження, будуть використані й ті, що притаманні тільки релігієзнавству. Компаративно-діалогічний метод полягатиме в зіставленні цінностей, які проповідує та чи інша релігія, з тими, які найбільш характерні для світського повсякденного життя з позицій віруючого, атеїста чи агностика, щоб запропонувати спільне вирішення актуальних проблем, і заохочувати тотальний перегляд тих догматів, які сповідують релігії, водночас не порушуючи їх специфіки та основи. У дослідженні також використовуватимуться феноменологічні, діалектичні та герменевтичні методи. Загалом феноменологічний метод дає змогу проникнути в суб'єктивність індивіда. За допомогою певних засобів вираження смислу можна співвіднести мотиви, ідеї, цілі віруючих, при цьому в їх поведінці, формальних структурах спілкування, суб'єктивних факторах суспільних відносин вибудовується смисловий зв'язок.

розкриваються, що надзвичайно важливо в контексті релігійної аксіології. Герменевтичний метод необхідний як для власного тлумачення, так і для священних текстів і висловлювань різних релігійних філософів і теологів, оскільки очевидно, що при їх вивченні відкривається новий зміст. Зокрема та, що суперечить трактуванню інших релігієзнавців і теологів. Дослідження стосується релігійної аксіології, тому використовується аксіологічно-філософський метод, що полягає у власному осмисленні (рефлексії) як загальнолюдських цінностей, так і суто релігійних.

Виклад основного матеріалу. Якщо коротко описати результати дослідження, то й консервативно-ортодоксальне, й ліберальне “крила” католицизму свідчать про те, що в культурному, соціальному та морально-етичному планах церковна доктрина парадоксальна за своєю суттю. З одного боку, як зазначає О. Гавеля у своїй праці «Аксіологія християнства як складова сенсу сучасної молоді: релігійно-філософський аналіз», цитуючи Новий Заповіт, що основними цінностями у християнстві є самосвідомість, краса, любов, добро, свобода, що у сукупності складає одну надважливу для християнства цінність – Бога [4, ст. 107]; інакше кажучи, християнство апелює до тих цінностей, які близькі кожній людині, що, безумовно, можна назвати однією з причин такої великої кількості вірян, адже кожний має право на спасіння. Плюралізм думок також можна вважати важливою цінністю католицького віровчення; навіть в більшій мірі, ніж протестантського, який практикував традицію молитися власними національними мовами та більш вільному від священницького посередництва трактування Біблії, як основи християнської віри. На Другому Ватиканському Соборі плюралізму та свободі приділили величезну увагу у наступних документах: “Декрет про єкуменізм”, або “Unitatis Redintegratio” [18, ст. 1, 2–4, 5–12, 14–18], що повністю присвячений, власне, вираженням цього самого плюралізму у вигляді міжконфесійного діалогу між католицизмом та іншими християнськими течіями (зокрема, між ортодоксальною (грецькою) та іншими Східними Церквами); аналогічною декларацією про зв'язок із нехристиянськими релігіями “Nostra aetate” [16]; четвертій конституції “Gaudium et Spes” (“Про Церкву у сучасному світі”) [13]; декреті “Inter Mirifica” [14];

та декларації «Dignitatis Humanae» [12]. На відміну від середньовічної схоластики, цінність свободи була описана більш суттєво інтерпретованою; тобто такою, якою вона й повинна бути: даний Богом дар впорядковувати своє життя згідно власним моральним орієнтирам, світогляду, й, відповідно, культурного простору, в якій проживає людина; при цьому, не допускаючи радикалізму та свавілля; не порушуючи людську гідність [13; 1, ст. 17]. Лібералізм неодноразово і небезпідставно критикувався католицькими богословами-традиціоналістами, насамперед, через необмежені можливості навіть для деструктивних ідей, які, врешті, призводять до автократії та позбавлення людей тієї цінності, завдяки якій ці ідеї виникли та існують. В цьому плані віра у Бога, як цінність, що стоїть вище за будь-які матеріальні потреби, краще допомагає людині визначити, для чого саме потрібна їй свобода, а щоб виховати у вірян (особлива увага акцентувалася на молоді) прагнення віднайти цей баланс між свободою та духовністю, Другий Ватиканський Собор наполягав на системному розвитку релігійної освіти [12; 0; ст. 2], характеризуючи її, як духовне зростання людини. Узагальнюючи, можна стверджувати, що Другий Ватиканський Собор заклав фундамент поглядів сучасного католицизму із переосмисленням проблем суспільного розвитку, про що буде зазначено нижче. Завдяки цій визначній в історії католицизму події, держави, де сповідується дана конфесія, отримали можливість вести богослужіння національними мовами, що не лише формально, а й культурно та духовно наближало людей до Бога.

Але з іншого боку, на фоні усіх затверджених Церквою декларацій, конституцій та революційних для католицизму змін, вчення великої кількості католицьких мислителів, загальне положення католицизму в аксіологічній перспективі було менш стабільним й більш суперечливим. Починаючи із філософського доробку Северина Боеція та Джордано Бруно, завершуючи П'єром Тейяром де-Шарденом – автором релігійної концепції ноосфери, які не відповідали загальноприйнятій церковній доктрині, зазнавали осуду з боку католиків, а часом, як у випадку з Бруно – були страчені, тож плюралізм в католицизмі є умовно-відносним. Страта Джордано Бруно залишається одним

з найважчих та найбільш дискусійних випадків у історії Католицької Церкви, і лише у 1992 році Папа Іван Павло II вибачився за це, тим самим нагадав світовій культурі про цінності, які по суті були знехтувані самим католицьким духовенством й залишалися такими протягом століть, а саме: людяність та вміння вибачатись. Лише тільки завдяки цьому вчинку Іван Павло II отримав славу найбільш ліберального за своїми поглядами понтифіка. В 1995 році у своїй енцикліці “Щоб усі були одно” він зазначив, що між католиками, та іншими християнськими конфесіями, зокрема, протестантизмом та ортодоксальною церквою (важлива ремарка від автора: у зв’язку із некоректним для християнської аксіології застосуванням терміну “православ’я” на тлі російсько-української війни, більш доречно вживати терміни : “ортодоксальна церква”, “східна”, або “грецька” церква) не повинно бути розбрату й недовіри, адже християнство було засновано на єдиній вірі. Це ще одне аксіологічне протиріччя у католицизмі, яке хоч і частково, але намагався виправити 264-й римський понтифік. Окремої уваги заслуговує внесок Івана Павла II у розпад Радянського Союзу та публічне засудження Голодомору (1932–1933), як акту геноциду проти волелюбного, за словами Папи, народу України, що на сьогоднішній момент актуально. Свобода є однією з фундаментальних цінностей християнства, й Іван Павло II був одним з небагатьох представників вищого католицького духовенства, хто дійсно проповідував та практикував цей принцип; навіть дискримінація жінок, як одна з вагомих проблем християнської релігії, за його понтифікату засуджувалася. Варто зосередити на всьому вище згаданому увагу тому, що проблема цінностей, які проповідували римські понтифіки, навіть не у особистих орієнтирах того чи іншого понтифіка, а в самому статусі Папи Римського, як непогрішимого земного намісника Бога, тим самим створюючи найвищий після Бога авторитет для вірян, й кожний вислів потенційно може бути схваленим католицьким духовенством, незважаючи навіть на протиріччя морально-етичним принципам того чи іншого народу чи культури, представники яких, ймовірно, сповідують католицизм.

Підтверджують дану тезу понтифікати наступників Івана Павла II: Бенедикта XVI та Франциска. На відміну від Кароля

Юзефа-Войтили, Бенедикт XVI сповідував більш консервативні погляди й обережно ставився до екуменізму. Зокрема, він засуджував джихад, як явище, що з одного боку не є толерантним по відношенню до іншого віросповідання, а отже, утворює певний бар'єр в діалозі між людьми різних релігій. Але враховуючи, християнський досвід Хрестових походів та арабо-ізраїльські війни, що набули особливого заострення 7 жовтня 2023 році, такий вислів Папи Бенедикта можна потрактувати, як певне застереження та вказує на різницю цінностей, що проповідують християнські та мусульманські світи та про серйозну кризу у відносинах між віровченнями. Понтифік вважав, що лише християнство здатне вийти з соціально-політичних, культурних та економічних криз, про що у своїй енцикліці "Любов у правді" [4]. Бенедикт XVI наголошує, що завдяки збагаченню можна зробити чимало хороших, зокрема, згідно християнської етики й моралі, справ. Критикуючи соціальні проблеми, спричинені економічними факторами, він не вдається до згубних для культури людства проблем, притаманних марксистській філософії, і пропонує таку концепцію соціально-політичного розвитку, основою якого є взаємоповага та любов один до одного.

Найбільше протиріч викликає постать понтифіка Франциска. Зокрема, його погляди стосовно російсько-української війни часто кардинально різнилися один від одного й були предметом дискусій: з одного боку, він підтримував прагнення українців до свободи та визнав Голодомор актом геноциду на рівні з Голокостом у своїй праці «Про небеса і про землю» ("На Небі і на Землі") [1]; але з іншого не засуджував агресію з боку росіян та навіть закликав «не відмовлятися від своєї спадщини»; тобто, фактично, продовжувати імперіалістичний курс своєї держави. Також Франциск у документальному фільмі "Відповіді Папи" ("The Pope Answers"), що виходив на стрімінговому сервісі Disney + неоднозначно висловився про сексуальну культуру та аборти. Папа Франциск, фактично, є єдиним понтифіком, хто на офіційному рівні підтримав сексуальні меншини, що безумовно, є важливим кроком з точки зору людської моралі, не лише християнської, де кожна людина має бути рівна перед Богом, не відкидаючи, при цьому, важливу цінність християнства, а саме, сімейна, задля продовження роду

людського, неодноразово зазначеній у різних християнських джерелах: від Біблії та богословській філософії до вищезгаданої конституції "Gaudium et Spes" [13], затверджену на Другому Ватиканському Соборі. Сучасні біомедичні технології сприяють такій можливості у нетрадиційних сімей. Однак, як і у випадку з попередніми понтифіками, Франциск засуджує аборти, при цьому, акцентуючи, що представники духовенства мають бути більш "милосердними" по відношенню до жінок, які зробили аборт. Безумовно, шлюб та плідність є одними з ключових цінностей авраамічної релігійної аксіології, однак неможливість здійснення абортів означає, що жінка немає права на самозахист від незапланованого зачаття. Попри неоднозначну позицію Папи Франциска, за його понтифікату католицизм проходив свій еволюційний шлях, курс якого був заданий ще на Другому Ватиканському Соборі, а саме: екуменізм, мультикультурний діалог, балансування між мораллю та науковим прогресом.

8 березня 2025 року новим Папою Римським було вперше обрано громадянина Сполучених Штатів – Роберта Френсіса Превоста; він же Лев XIV. Важливою спільною рисою між американською культурою та католицизмом є плюралізм думок та поглядів в єдиному аксіологічному середовищі, і обрання саме американця наступним понтифіком можна цілком охарактеризувати, як наступний крок у модернізації ціннісних орієнтирів Католицької Церкви. Впродовж першого року свого понтифікату Лев XIV зарекомендував себе і як ліберал, і як консерватор одночасно, поєднуючи погляди трьох попередників. Позиція Папи Римського щодо російсько-української війни є більш однозначною, відкрито засудивши Російську Федерацію, тим самим повернувши дискурс до ідеї, що християнство не має толерувати геноцид та насильницьке панування одного народу над іншим [19]; поточні тенденції сьогодення (зокрема, американо-ізраїльська війна проти тоталітарної ісламської теократії в Ірані) свідчать про посилення ескалації у світі. Подібно Бенедикту XVI та Франциску, Лев XIV не заперечує науково-технологічний прогрес, зокрема розвиток штучного інтелекту, однак не вітає застосування останнього у релігійній практиці, оскільки служба, проповідь, молитва, тощо мають бути здатністю кожної особистості

відчувати та осмислювати Божі настанови, чого не вміє штучний інтелект, і що буде сильно видозмінювати сенс у неправедних цілях. Не вітає нинішній понтифік висвячення жінок у дякони, аргументуючи це тим, що це створить проблеми, та гомосексуальності. Це свідчить про те, що хоч Лев XIV і його попередники намагаються спрямувати християнське віровчення у сучасний культурний та соціальний дискурс, в певних питаннях вони так чи інакше базуються на усталених християнських канонах, фундаментальні перегляд та зміни яких залишаються неможливими для вирішення, що робить проблему поступової лібералізації навіть плюралістичної Католицької Церкви екзистенційною.

Висновки. У зв'язку з вищезгаданими проблемами католицького віровчення, як у вірян, так і неприхильних до релігій людей, все частіше виникають питання з приводу морально-ціннісних орієнтирів, яких пропонує дотримуватись католицизм. Загалом, ця тенденція триває ще

від початку Нового часу, коли основний акцент був зміщений до людиноцентричного погляду на світ, а найвідоміший вислів Фрідріха Ніцше: “Бог помер, і ми його вбили” навіть у відриві від контексту його філософії свідчить про те, наскільки глибокою виявилася криза, в якій опинилося людство, зокрема й релігія. З кожним роком стає відомо про все більшу кількість проблемних ситуацій, пов'язаних із Католицькою Церквою, та проявів дискримінації по відношенню до тих чи інших категорій людей, а проте, неможливо заперечувати той аксіологічний еволюційний “стрибок” у вигляді екуменізму та переосмисленню певних релігійних догм, який був здійснений за останні три сторіччя. Глобальність католицизму сприяє більш конструктивному діалогу та поверненні до цінностей різних народів та культур, але, водночас, під час кризових ситуацій, як, власне, російсько-українська війна, це створює певну морально-етичну дилему, оскільки об'єктивно Церква не може обирати той чи інший бік конфлікту.

Список використаних джерел:

- Бергольо Хорхе, Скорка Авраам – “На Небі і на Землі” // ISBN 978-966-378-542-4
- Войтила Кароль-Юзеф – “Веслючи в небо” (Переклад Станіслав Шевченко) // Ел. Джерело: https://chtyvo.org.ua/authors/Karol_Wojtyla/Vesluiuchy_v_nebo_zbirka
- Войтила Кароль-Юзеф – “Римський триптих” // Вид. “Пульсари”; ISBN – 978-966-2171-93-8
- Гавеля О. – «Аксіологія християнства як складова сенсу сучасної молоді: релігійно-філософський аналіз», 2019
- Гавеля О. – «Християнські цінності як змістоутворюючий чинник духовно-морального життя сучасної людини: релігійно-філософський аналіз», 2018
- Назаренко Ю.А. – «Аксіологія релігійно-освітнього дискурсу», Київ, 2017
- Пирог Г.В. – «Ціннісний характер релігії (аксіологічний аналіз християнства)», Київ, 2005
- Рацінгер Йосиф – “Caritas in Veritate” (Любов у Правді) // Вид. “Збруч”, 2013
- Хрипко С.А. – «Аксіологія освіти в полі міждисциплінарного дискурсу: ціннісне, ментальне, наукове», 2003
- Хрипко С.А. - «Ціннісні акценти духовно-творчих тенденцій освітньої культури сучасної України», 2011
- “Dei Verbum” // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbun_ge.html
- «Dignitatis Humanae» // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html
- “Gaudium et Spes” // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_ge.html
- “Inter Mirifica” // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19631204_inter-mirifica_en.html
- “Lumen Gentium” // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_ge.html
- “Nostra aetate” // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_lt.html
- “Sacrosanctum Concilium” // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_ge.html
- “Unitatis Redintegratio” // Ел. Джерело: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html
- Ел. Джерело: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crk2dkk4y64o>

References:

- Bergolho Jorche Scorcha Abram – “On Heaven and On the Land” // ISBN 978-966-378-542-4 [In English]
- Wojtyła Karol-Yusef – “Vesluiuichi v Nebo” (Translated by Stanislav Shevchenko) // Source: https://chtyvo.org.ua/authors/Karol_Wojtyla/Vesluiuichy_v_nebo_zbirka [In Ukrainian]
- Wojtyła Karol-Yusef – “The Romanian Triptych” // Publishing by “Pulsary”; ISBN – 978-966-2171-93-8 [In Ukrainian]
- Havelia O. – “Axiology of Christianity as a Component of the Meaning of Life of Modern Youth: Religious and Philosophical Analysis”, 2019 [In Ukrainian/English]
- Havelia O. “Christian Values as a Continuity Factor of the Spiritual-Moral Building of a Modern Human: A Religious Philosophical Analysis”, 2018 [In Ukrainian/English]
- Nazarenko, Y. – “The Axiology of Religious-Educational Discourse”, Kyiv, 2017 [In Ukrainian/English]
- Pirog A.V. “The valuing character of religion (Axiological analysis of Christianity)”. – Manuscript, Kyiv, 2005 [In Ukrainian/English]
- Racinger Joseph – “Caritas in Veritate” (“Lyubov u pravdi”) // Publishing by “Zbruch”, 2013 [In Ukrainian]
- Khrypko S. – “The Axiology of Education in the Field of Interdisciplinary Discourse: Values, Mentality, Science”, 2003 [In Ukrainian/English]
- Khrypko S. – “Value Accents of Spiritual and Creative Trends in the Educational Culture of Modern Ukraine”, 2011 [In Ukrainian/English]
- “Dei Verbum” // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651118_dei-verbum_ge.html
- «Dignitatis Humanae» // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html
- “Gaudium et Spes” // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_ge.html
- “Inter Mirifica” // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19631204_inter-mirifica_en.html
- “Lumen Gentium” // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19641121_lumen-gentium_ge.html
- “Nostra aetate” // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651028_nostra-aetate_lt.html
- “Sacrosanctum Concilium” // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19631204_sacrosanctum-concilium_ge.html
- “Unitatis Redintegratio” // Source: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decree_19641121_unitatis-redintegratio_en.html
- Source: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/crk2dkk4y64o>

Дата першого надходження статті до видання: 19.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026